

Felsefe Kavramları Sözlüğü

"F ve G" Harfleri

1. Faal Akıl (Etkin Akıl): İslam felsefesinde (özellikle Farabi ve İbn Sina'da) insanın potansiyel aklını harekete geçirerek ona bilgi formlarını veren ilahi/evrensel akıl.

2. Fail (Etken): Ontolojide ve mantıkta bir eylemi gerçekleştiren, bir değişikliğe veya harekete neden olan aktif varlık ya da özne.

3. Fail Neden (Causa Efficiens): Aristoteles felsefesinde bir nesneyi meydana getiren, hareketi veya değişimi başlatan itici güç.

4. Faktoid: Olgusal bir gerçeğe dayanmayan ancak basında veya toplumda çok sık tekrarlandığı için doğru kabul edilen asılsız bilgi.

5. Falibilizm (Yanılabilirlik): Bilimsel teorilerin veya felsefi inançların hiçbir zaman mutlak kesinliğe ulaşamayacağını, daima yanlışlama payı taşıdığını savunan epistemolojik görüş.

6. Fanatizm (Bağnazlık): Bir inanca, düşünceye veya ideolojiye eleştirel aklı tamamen devre dışı bırakarak körü körüne ve saldırgan bir biçimde bağlanma durumu.

7. Fantazi (İmgelem): Estetikte ve zihin felsefesinde, dış dünyada olmayan nesnelere zihinde yaratma veya geçmiş deneyimleri yeni formlarda birleştirme yetisi.

8. Farazi (Varsayımsal): Gerçekte var olup olmadığı veya doğruluğu henüz kanıtlanmamış, ancak tartışmayı ilerletmek için "öyle olduğu" kabul edilen.

9. Faraziye (Hipotez): Gözlemlenen olayları açıklamak amacıyla mantıksal olarak kurulan ve deneyle sınanmayı bekleyen geçici bilimsel veya felsefi önerme.

10. Fark (Ayrım): İki nesne, kavram veya durumu birbirinden ayıran, onları kendi kimliklerine kavuşturan niteliksel başkalık.

11. Farklılık (Ötekillik): Postmodern felsefede, birleştirici ve indirgemeci bütünlüklerin (Holizm) reddedilerek, her varlığın kendine has eşsiz yapısının vurgulanması.

12. Farksızlık (Kayıtsızlık): Stoacı ahlakta,

insanın kendi iradesi dışındaki olaylara (zenginlik, hastalık, ölüm) karşı zihinsel dinginliğini koruması; umursamazlık hâli.

13. Faşizm: Bireyi devletin veya liderin mutlak otoritesi içinde eriten, aşırı milliyetçi, antidemokratik ve totaliter siyaset felsefesi/ideolojisi.

14. Fatalizm (Kadercilik): Evrendeki her olayın ve insan eylemlerinin önceden doğaüstü bir güç tarafından değiştirilemez bir şekilde yazıldığını savunan inanç.

15. Fayda (Yarar): Bir nesnenin veya eylemin, insana sağladığı pratik, ahlaki veya maddi avantaj; pragmatizmin temel ölçütü.

16. Faydacılık (Utilitarizm): "En yüksek ahlaki iyi, en çok sayıda insan için en yüksek düzeyde mutluluk ve fayda sağlayan eylemdir" diyen (Bentham ve Mill'in) etik teorisi.

17. Feda (Feragat): Ahlak felsefesinde kişinin daha yüksek bir ideal, başkasının iyiliği veya ödev uğruna kendi haklarından ve arzularından bilerek vazgeçmesi.

18. Felsefe (Philosophia): Kelime anlamı "Bilgelik Sevgisi" olan; varlık, bilgi, ahlak, güzellik ve zihin gibi temel sorunları akılcı, eleştirel ve sistematik olarak sorgulayan disiplin.

19. Felsefe Tarihi: Filozofların fikirlerini, argümanlarını ve felsefi okulların gelişimini zaman dizinsel ve tarihsel bir bağlam içinde inceleyen disiplin.

20. Felsefi Antropoloji: İnsanın neliğini, evrendeki yerini, özgürlüğünü, kültürel yapısını ve "İnsan nedir?" sorusunu felsefi bir bütünlük içinde araştıran alan.

21. Feminist Epistemoloji: Bilgi üretim süreçlerinin ve geleneksel bilim anlayışının tarih boyunca nasıl eril (erkek egemen) bir bakış açısıyla şekillendiğini eleştiren bilgi kuramı.

22. Feminist Felsefe: Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, kadınların ontolojik, ahlaki ve siyasi durumlarını analiz edip felsefe tarihindeki

ataerkil önyargıları yapıbozuma uğratan felsefi dal.

23. Fenomen (Görüngü): İnsan zihnine ve duyu organlarına dış dünyadan "görünen", bilincimiz tarafından deneyimlenebilen her türlü olgu ve nesne.

24. Fenomenalizm (Görüngücülük): Dış dünyanın gerçekliğinin, bizim onu algılama biçimimizden (duyumlarımızdan/fenomenlerden) ibaret olduğunu, algının arkasında başka bir öz bilinmeyeceğini savunan akım.

25. Fenomenoloji (Görüngübilim): Edmund Husserl'in kurduğu; bilincin nesnelere nasıl yöneldiğini (yönelimsellik) ve nesnelere nasıl görüldüğünü saf özlerini kavrayarak inceleyen felsefi yöntem.

26. Fetişizm: Marksist felsefede (meta fetişizmi), kapitalist üretimde insanların kendi ürettikleri cansız metalara kendi iradelerinin üstünde büyü, özerk güçler atfetmesi yanılması.

27. Fevkalade (Yüce): Kant estetikinde, güzelliğin uyumlu sınırlarını aşan, insanın kavrayış kapasitesini zorlayan sonsuz büyüklük veya sınırsız gücün yarattığı saygı ve hayranlık hissi.

28. Fıtrat (Doğa/Öz): İslam felsefesinde insanın veya bir varlığın doğuştan sahip olduğu, sonradan kazanılmayan saf, yaratılış durumu ve temel potansiyeli.

29. Fideizm (İnanççılık): Dini hakikatlerin aklın sınırlarını aştığını, Tanrı'nın varlığının veya dogmaların akılla ve felsefeyle değil, yalnızca saf inançla (imanla) bilinebileceğini savunan görüş.

30. Fikir (İde/Düşünce): İnsan zihninde duyu tecrübelerden veya akıl yürütmelerden soyutlanarak oluşturulan, nesnelere veya olguların zihinsel tasarımı.

31. Filozof: Mevcut bilgileri pasif olarak kabul etmeyen, varlık, bilgi ve değerler üzerine derinlemesine düşünen, kavram icat eden ve akılcı sistemler kuran bilgeliği arayan kişi.

32. Finalizm (Erekçilik): Doğada ve evrende hiçbir şeyin tesadüfi olmadığını, her sürecin bilinçli veya bilinçsiz olarak belirlenmiş nihai bir amaca (erek) doğru ilerlediğini savunan öğretisi.

33. Fiziğin Ötesi (Metafizik): Aristoteles'in

"İlk Felsefe" dediği; deney ve gözlem sınırlarını aşarak varlığın ilk nedenlerini, Tanrı'yı, ruhu ve tözü inceleyen felsefenin en köklü dalı.

34. Fizik (Doğa Bilimi): Antik felsefede "Fizik" sadece bugünkü fiziği değil, tüm doğanın ve evrenin hareketini, değişimini ve maddi yapısını inceleyen doğa felsefesini kapsardı.

35. Fizikalizm (Fizikselcilik): Zihin, bilinç ve düşünce dâhil evrendeki her şeyin sadece fiziksel maddeden ve fizik yasalarından ibaret olduğunu savunan modern materyalist görüş.

36. Fizyosantrizm (Doğa Merkezilik): İnsanı doğanın efendisi olarak gören anlayışa karşı çıkararak, doğayı ve ekosistemi evrenin ahlaki ve ontolojik merkezine koyan düşünce.

37. Form (Biçim): Bir nesneye belirli özelliklerini veren, onu şekilsiz maddeden (hyle) ayırarak anlamlı ve tanımlanabilir bir varlık kılan ilke (Platon'un İdeası).

38. Formel (Biçimsel): Bir nesnenin veya düşüncenin içeriğiyle (maddesiyle) değil, yalnızca dış yapısıyla, kurallarıyla ve iskeletiyle ilgili olan durum.

39. Formel Mantık: Argümanların veya önermelerin içeriğinin doğruluğuyla ilgilenmeyen, yalnızca "Geçerli bir akıl yürütme formu nasıl olmalıdır?" sorusuna odaklanan yapısal mantık.

40. Formalizm (Biçimcilik): Etikte Kant'ın eylemin sonucuna değil kuralına odaklanması; estetikte ise sanat eserinin anlattığı konudan ziyade çizgi, renk ve kurgusuna değer veren yaklaşım.

41. Fragman: Genellikle İlk Çağ filozoflarından (Herakleitos gibi) günümüze ulaşan, sistematik bir kitabın parçası olmayan kısa, eksik ama derin anlamlı aforistik felsefi metin kalıntısı.

42. Frankfurt Okulu: 20. yüzyılda Almanya'da kurulan, Horkheimer, Adorno ve Marcuse gibi düşünürlerin Marksizm ile psikanalizi birleştirerek kapitalist moderniteyi "Eleştirel Teori" ile sorguladığı felsefe okulu.

43. Fütürizm (Gelecekçilik): Geçmişin geleneklerini ve durağanlığını tamamen reddedip hızı, makineleşmeyi, teknolojiyi, sanayiye ve şiddeti yücelten 20. yüzyıl başı sanat ve felsefe akımı.

44. Gaye (Amaç/Telos): İrade sahibi bir varlığın veya doğadaki bir sürecin yöneldiği nihai hedef; bir eylemin yapılma nedeni.

45. Gayesellik (Teleoloji): Evrendeki düzenin, canlıların ve insan eylemlerinin rastgele mekanik zorunluluklarla değil, belirli amaçlara göre işlediğini savunan düşünce biçimi.

46. Geçerlilik: Mantıkta bir argümanın öncülleri ile sonucu arasındaki bağın mantık kurallarına (çıkarım formlarına) tamamen uygun ve sağlam olması durumu (Doğruluktan farklıdır).

47. Gelecek: Zamanın henüz yaşanmamış boyutu; varoluşçulukta insanın kendini bir proje olarak sürekli ileriye, olasılıklara doğru fırlattığı yönelim alanı.

48. Gelenek (Anane): Bir toplumda kuşaktan kuşağa aktarılan, ahlaki, kültürel ve inançsal normları, ritüelleri ve dünya görüşlerini barındıran tarihsel birikim.

49. Gelenekselcilik: Modernitenin, aydınlanmanın veya bireyciliğin getirdiği yıkımlara karşı çıkararak ahlaki ve felsefi köklerin, dini geleneklerin korunması gerektiğini savunan muhafazakâr tutum.

50. Gelişim: Tarihte, doğada veya bireyde potansiyel olanın, belli aşamalardan geçerek giderek daha yetkin, olgun ve karmaşık bir yapıya doğru ilerlemesi süreci.

51. Genel: Tek bir bireyi veya durumu değil, belirli özelliklere sahip olan bir sınıfın veya kümenin tamamını kapsayan kavram veya kural (Tümel).

52. Genelleme: Sınırlı sayıdaki deneyimden, özel olaylardan veya gözlemlerden yola çıkarak o gruptaki her şeyi kapsayan evrensel bir yargıya (Tümevarım) ulaşma zihinsel işlemi.

53. Geometri: Descartes ve Spinoza gibi rasyonalist filozoflar için, felsefenin de tıpkı geometri gibi açık, seçik aksiyomlardan başlayarak kesin kanıtlara ulaşması gerektiği ideal yöntem modeli.

54. Gerçek (Real): Düşünceden, kurgudan ve zihinden bağımsız olarak, uzayda ve zamanda nesnel bir biçimde, somut olarak var olan.

55. Gerçekçilik (Realizm): İnsan zihninden ve onu algılayan bir öznenen tamamen bağımsız, nesnel bir dış dünyanın (veya Platonik İdeaların) gerçekten var olduğunu savu-

nan ontolojik akım.

56. Gerçeklik (Realite): Yanılsama, rüya veya hayal olmayan; deneyimlenebilir olguların, nesnelere ve evrenin oluşturduğu somut ve nesnel varoluş alanı.

57. Gerekçe: Epistemolojide bir inancın, fikrin veya ahlaki eylemin doğruluğunu, mantıklılığını veya haklılığını savunmak için sunulan destekleyici mantıksal neden.

58. Gerekçeleştirme (Temellendirme): Bir felsefi iddiayı dogmatik olarak sunmak yerine; nedenleriyle, öncülleriyle ve mantıksal kanıtlarıyla tutarlı bir zemine oturtma işlemi.

59. Gereklilik (Zorunluluk): Mantıksal veya fiziksel yasalar gereği, başka türlü olmasının imkânsız olduğu durum (Örn: Üçgenin iç açılarının toplamının belli olması zorunluluğu).

60. Gerilim: Diyalektik felsefede, tez ile anti-tez arasındaki zıtlıkların, çatışmaların yarattığı ve felsefi/tarihsel ilerlemeyi sağlayan temel ontolojik enerji.

61. Gestalt: İnsan algısının olayları ve nesnelere tek tek parçalar hâlinde değil, anlamlı ve organize olmuş bütünler (şekil-zemin ilişkisi) olarak algıladığını savunan psikoloji ve felsefe kuramı.

62. Gezici Filozoflar (Peripatetikler): Aristoteles'in Lykeion adlı okulunda, felsefe derslerini sütunlu yollarda yürüyerek işledikleri için öğrencilerine verilen tarihsel isim.

63. Gizem (Mister): İnsan aklının, mantığının ve bilimsel yöntemlerin kavramakta aciz kaldığı, sırrına ulaşamayan metafizik veya varoluşsal boyut.

64. Gizemcilik (Mistisizm): Hakikate veya Tanrı'ya akılla, mantıkla veya deneyle değil; ancak içsel bir sezgi, arınma ve kalpsel/ruhsal bir aydınlanma ile ulaşılabileceğini savunan öğretisi.

65. Gizil (Potansiyel): Henüz gerçekleşmemiş, var olmamış ancak doğru koşullar sağlandığında ortaya çıkma imkânını ve gücünü kendi özünde barındıran durum.

66. Gizlilik (Kuvve): Aristoteles'te "Akt"ın (Edim) zıttı olan; bir tohumun ağaç olma ihtimalini içinde taşıması gibi, varlığın geleceğe dönük imkân kapasitesi.

67. Gnosis: Antik Yunan'da sıradan akli veya

rasyonel bilgi (episteme) değil, ruhsal uyanışla elde edilen içrek, derin, kurtuluş sağlayıcı mistik bilgi.

68. Gnostisizm (Bilinircilik): Maddi evrenin kötü bir yaratıcı (Demiurgos) tarafından yaratıldığını, insanın içindeki ilahi kıvılcımın ancak gizli mistik bilgilerle (Gnosis) kurtulabileceğini savunan antik dinsel felsefe.

69. Gönderge (Referans): Dil felsefesinde, kullanılan bir kelimenin, kavramın veya cümlenin dış dünyada gerçekte işaret ettiği, karşılık geldiği nesne veya olgu.

70. Göreceli (Rölatif): Kendi başına mutlak ve değişmez bir değeri olmayan; kişiye, topluma, zamana veya başka bir dış kritere göre değişebilen yargı.

71. Görecelik (Rölativizm): Bilgide ve ahlakta herkes için geçerli mutlak, evrensel doğruların olmadığını; her türlü değerın kültüre, çağa ve bireye göre değiştiğini (göreceli olduğunu) savunan felsefi tutum.

72. Görev (Ödev): Bir bireyin ahlaki, yasal veya toplumsal kurallar gereği yapmakla yükümlü olduğu, iradesine dayatılan eylem veya sorumluluk.

73. Görev Ahlakı (Ödev Etiği): Immanuel Kant'ın savunduğu; bir eylemin sonucunun sağladığı faydaya bakmaksızın, sadece evrensel ahlak yasasına saygıdan dolayı "ödev" olduğu için yapılmasını emreden ahlak felsefesi.

74. Görgücülük (Empirizm): Tüm bilginin doğuştan değil, yalnızca duyularla elde edilen görgül (ampirik) deneyimler aracılığıyla zihne yerleştiğini savunan bilgi kuramı.

75. Görgül (Ampirik): Metafiziksel veya mantıksal varsayımlara değil, doğrudan duyusal tecrübeye, deneye ve gözleme dayanan bilgi türü.

76. Görsel (Vizüel): Algının büyük oranda göz duyusuna dayandığı nesnelere; Platon'un mağara alegorisinde gölgelerle temsil edilen yanıltıcı duyusal alanın temel organıyla ilişkili olan.

77. Görü (Sezgi): Bergson felsefesinde, akıl yürütme veya analiz yapma ihtiyacı duymadan, bir nesnenin veya varlığın özünü doğrudan ve aniden kavrayıveren içsel bakış.

78. Görünge (Perspektif): Bir konuya, ol-

guya veya dünyaya bakılan konum; öznenin dünyayı anlamlandırmak için durduğu zihinsel ve fiziksel nokta.

79. Görüngecilik (Perspektivizm): Nietzsche'nin savunduğu; dışarıda mutlak, nesnel bir gerçekliğin veya "Tanrı'nın gözü" bir bakışın bulunmadığını, tüm bilginin yalnızca belirli bir "perspektiften" yapılan yorumlardan ibaret olduğunu belirten öğretisi.

80. Görüngü (Fenomen): Kant felsefesinde varlığın "kendinde" (Numen) hâli değil, insanın zihinsel kategorilerinden süzülerek bizim duyularımıza "görünen" algılanabilir yüzü.

81. Görüngübilim (Fenomenoloji): Bilincin doğrudan deneyimlediği fenomenleri, bilimsel veya psikolojik önyargılardan arındırarak "kendi özlere" içinde incelemeyi amaçlayan Husserlci felsefe yöntemi.

82. Görünüş (Apparans): Varlığın dış yüzeyi; felsefe tarihinde genellikle asıl gerçekliğin veya özün (İdea, Numen) gerisinde kalan aldatıcı, gelip geçici fiziksel form.

83. Görünüş ve Gerçeklik: Felsefenin en temel ikiliklerinden biri; bize duyularla sunulan dünyanın (Görünüş) arkasında, akılla kavranabilen asıl değişmez bir yapının (Gerçeklik) olup olmadığı problemi.

84. Görüş (Kanaat): Platon'un "Doxa" dediği; sağlam felsefi temellere dayanmayan, kanıtlanmamış, sadece bir inancı ifade eden ve yanıltıcı olabilen kişisel düşünce.

85. Gösterge (Sign): Kendi dışında bir şeyi, kavramı veya durumu temsil eden, ona işaret eden maddi veya dilsel biçim (Örn: Dumanın ateşi göstermesi, bir kelime).

86. Göstergebilim (Semiyotik): Charles Sanders Peirce ve Ferdinand de Saussure'ün temellerini attığı; işaretlerin, sembollerin, kelimelerin ve dilin nasıl anlam ürettiğini inceleyen genel bilim.

87. Gösteren (Signifier): Saussure'ün dilbiliminde göstergenin işitilen (ses) veya görülen (yazı) maddi, fiziksel ve biçimsel kısmı.

88. Gösterilen (Signified): Göstergenin (kelimenin veya işaretin) insan zihninde uyandırdığı kavram, düşünce veya soyut anlam içeriği.

89. Gözlem: Olguları, nesnelere veya olayları daha iyi anlamak, bilimsel hipotezleri sı-

namak için belirli bir sistem dâhilinde kasıtlı ve dikkatli bir biçimde izleme faaliyeti.

90. Gözlemci: Kuantum mekaniği felsefesinde, yalnızca pasif bir izleyici olmayan, gözlem eylemiyle sistemin durumunu (dalga fonksiyonunu çökerterek) doğrudan etkileyen ve değiştiren bilinç veya ölçüm aracı.

91. Güç (Kudret/Power): Felsefede (özellikle Hobbes ve Foucault'da) bireylerin, kurumların veya devletin başkalarının davranışlarını, düşüncelerini ve bedenlerini kendi iradesi yönünde etkileme ve yönetme kapasitesi.

92. Güç İstenci (Will to Power): Nietzsche'nin temel ontolojik kavramı; evrendeki tüm canlıların temel dürtüsünün sadece hayatta kalmak değil, sürekli genişlemek, kendi gücünü artırmak ve varoluşa ege-men olmak olduğunu savunan ilke.

93. Gülünç (Komik): Estetik felsefesinde; beklenen ile gerçekleşen, ideal olan ile somut olan arasındaki ani mantıksız zıtlıktan, orantısızlıktan veya uyumsuzluktan doğan ve insanda gülme eylemi uyandıran nitelik.

94. Günah: Din felsefesinde Tanrı'nın emirlerine veya mutlak ahlak yasalarına karşı gelme; Kierkegaard felsefesinde ise insanın Tanrı'dan koparak umutsuzluğa düşmesi ve kendi özünden uzaklaşması hâli.

95. Gündelik Dil Felsefesi: Felsefi problemlerin aslında dilin yanlış kullanılmasın-

dan kaynaklandığını savunan, yapay mantıksal diller yerine sokaktaki günlük dilin (Wittgenstein, J.L. Austin) kullanım bağlamlarını analiz eden akım.

96. Güven (İtimat): Bireyler arasındaki toplumsal sözleşmenin, ahlaki ilişkilerin ve bilgi aktarımının temelini oluşturan; ötekinin dürüstlüğüne, niyetine ve doğruluğuna duyulan inanç.

97. Güzel: Estetikte zihinde ve duyularda hoşlanma, hayranlık, armoni, simetri veya orantı hissi uyandıran, formel bütünlüğe sahip ve "çirkin" in zıttı olan kavram.

98. Güzellik: Pratik veya maddi bir fayda sağlamaktan bağımsız olarak (Kant), sadece kendisine bakıldığında insanda karşılıksız bir estetik haz (beğeni) uyandıran evrensel veya öznel ideal değer.

99. Güzellik Felsefesi (Estetik): Güzelliğin ne olduğunu, doğada mı yoksa sanat eserinde mi bulunduğunu, sanatın işlevini, beğeni yargılarını ve yüce kavramını irdeleyen felsefenin bağımsız bir dalı.

100. Grek Felsefesi (Antik Yunan Felsefesi): MÖ. 6. yüzyılda İyonya'da (Milet) doğa filozoflarıyla (Thales) başlayıp, Sokrates, Platon, Aristoteles ile zirveye ulaşan; akli ve mitolojiden kopuşu merkeze alarak Batı felsefesinin temellerini atan eşsiz tarihsel düşünce dönemi.